Janusz Mariański¹

**Tomasz Łączek, *Determinanty sukcesu życiowego
młodzieży*, Wydawnictwo Adam Marszałek,
Toruń 2019, ss. 322.**

W nowoczesnych czy ponowoczesnych społeczeństwach jednostki zyskują coraz większą wolność w określaniu swojego losu i swojej tożsamości moralnej. Tożsamość ta nie jest dana (przekazywana), lecz zadana (konstruowana). Społeczeństwa ponowoczesne są społeczeństwami zindywidualizowanymi, w których wolność decyzji wyraża się w wyborze między różnymi opcjami. Tradycja wydaje się czymś, co się skończyło, jest czymś wczorajszym. Człowiek nie widzi swojego miejsca w przeszłości, jest zorientowany na teraźniejszość („żyj chwilą”) lub przyszłość. Normatywne tradycje są traktowane jako model życia nie do przyjęcia (model odchodzący w przeszłość). Cechą charakterystyczną społeczeństw pluralistycznych o znamionach ponowoczesności jest nieustanna zmiana. Nie ma nic tak „stałego” jak zmienność, a w warunkach ciągłego postępu wszystko staje się poniekąd możliwe, chociaż z różnym prawdopodobieństwem. W warunkach ponowoczesności każdy ma prawo do eksperymentowania w swoim życiu, także i w dziedzinie wyborów religijnych i moralnych, nie tylko według zasady „albo – albo”, lecz według zasady „nie tylko – lecz także”. Czasy ponowoczesne wiążą się z konstruowaniem własnej tożsamości osobowej i społecznej. Taka osobowość nie jest dana „raz na zawsze”, odgórnie, lecz musi być ustawicznie tworzona.

¹ Ks. profesor.

O ile w społeczeństwie tradycyjnym wybory życiowe jednostek były społecznie i kulturowo określone, do pewnego stopnia były sprawą wspólnoty, to w społeczeństwach ponowoczesnych stają się sprawą jednostki, więzi społeczne ulegają swoistemu poluzowaniu, wybór i odpowiedzialność za życie jest sprawą poszczególnych jednostek, które nie tylko mają szansę wolnego wyboru, ale są na ten wybór poniekąd „skazane”. W ponowoczesnym kontekście każdy musi zdobywać swoją tożsamość osobową i społeczną, swój światopogląd, swoje wartości i normy, styl życia, określać swój sukces życiowy i karierę zawodową. Zamiast więc „stanu”, do którego przynależy się z urodzenia, czy sytuacji rodzinnej, mówi się o statusie ze względu na karierę, wiedzę czy inne osiągnięcia.

Rodzina i posiadanie własnych dzieci, szczęśliwe życie rodzinne, są dla większości Polaków istotnymi wartościami. Potwierdzają to wielokrotnie sondaże opinii publicznej i badania socjologiczne, wskazujące na silny familiocentryzm polskiego społeczeństwa. Wyniesione z domu rodzinnego wartości są często podstawą kształtowania się przyszłej rodziny, uznawanych ideałów życia małżeńskiego, sposobów i stylów wychowania dzieci. W tradycji polskiej rodzina jest w dalszym ciągu wartością o szczególnym znaczeniu. Uznawane przez Polaków wartości związane z rodziną wydają się charakteryzować znaczną trwałością od wielu już lat. Akceptuje się przede wszystkim cele ze sfery afiliacyjno-stabilizacyjnej. Wyrażna jest tendencja do ujmowania życia w kategoriach małych struktur, tj. rodziny i kręgu przyjaciół.

Od początku transformacji ustrojowej w społeczeństwie polskim w 1989 roku bardzo ważnym elementem planów życiowych młodzieży staje się kariera zawodowa i sukces. Według niektórych badań socjologicznych z przełomu wieków rodzina polska traci stopniowo swoją priorytetową pozycję i w hierarchii wartości nie zajmuje już pierwszego miejsca. Wyraźnie wzrasta ranga wartości materialnych, a także wartości związanych z pracą i wykształceniem, sukcesem i karierą. Mówi się o postępującej pragmatyzacji, merkantylizacji i ekonomizacji świadomości społecznej. Wzrastająca lub obniżająca się lokata pewnych wartości jest odbiciem trendów zachodzących w makrostrukturze społecznej. Wyraźnie tracą na znaczeniu takie wartości życiowe, jak możliwość wpływania na sprawy publiczne, przynoszenie ludziom pożytku (wartości prospołeczne) i wartości religijne.

Także rodzina staje się poniekąd „ofiara” procesów modernizacji społecznej i związanej z nimi dezinstytucjonalizacji, traci zdolność izolowania jednostek od szerszego kontekstu społecznego. Jeżeli nawet rodzina polska pozostaje w dalszym ciągu istotnym elementem ludzkiego współżycia, wpływa na rozwój osobowości dziecka i całą jego osobową biografię, to równocześnie coraz wyraźniej preferuje się wartości związane z wykształceniem i pozycją społeczną oraz sukcesem zawodowym i społecznym. Zawód i dobra praca na pewnym etapie życia wielu jednostek są bardziej preferowane niż małżeństwo, rodzina i dzieci. Te drugie są co najmniej przesuwane o kilka lat jako wartości godne realizacji.

W warunkach intensywnej transformacji społeczno-ekonomicznej i społeczno-kulturowej zmienia się ważność i znaczenie poszczególnych wartości i ich treści, zmieniają się też praktyczne sposoby ich realizacji. Niektóre wartości całkowicie stabilne w osobowości człowieka mogą okazać się trudne do realizacji w życiu codziennym, a nawet stają się dysfunkcjonalne w zróżnicowanym i zmieniającym się radykalnie społeczeństwie. W nowych warunkach ustrojowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych zaznaczają się szczególnie silne tendencje w kierunku indywidualizmu, wzrostu znaczenia wartości skoncentrowanych na „ja”. Przemiany aksjologiczne ku indywidualizmowi wiążą się z różnymi motywacjami. W procesie przyspieszonej transformacji społeczeństwa polskiego sukces czy kariera zawodowa stają się nową i poniekąd osobliwą wartością życiową młodych Polaków, do pewnego stopnia konkurującą z ważnością rodziny. Rodzina polska przystosowuje się powoli do zindywidualizowanych karier zawodowych dzieci i sprywatyzowanych przebiegów życia.

Rozumienie, wartościowanie i realizacja sukcesu życiowego w środowiskach młodzieży szkolnej jest zagadnieniem niezwykle ważnym z teoretycznego i empirycznego punktu widzenia. Podjął je Tomasz Łączek w swojej książce pt. „Determinanty sukcesu życiowego młodzieży”. Książka składa się z pięciu rozdziałów: rozdział I – Sukces życiowy i jego wielowymiarowość w ujęciu interdyscyplinarnym; rozdział II – Kulturowe i społeczne aspekty sukcesu życiowego młodzieży; rozdział III – Młodość w ujęciu temporalnym i środowiskowym; rozdział IV – Metodologiczne założenia badań własnych – analiza i interpretacja wyników; rozdział V – Analiza statystyczna i interpretacja wyników badań wła-

sných w zakresie nadziei na sukces. Uzupełnieniem tych rozdziałów są następujące kwestie: Podsumowanie i wnioski; Bibliografia; Netografia i Aneksy. Struktura metodologiczna pracy jest poprawna, dostarcza dogodnych ram do rozwiązania postawionego problemu badawczego. Byłoby lepiej, gdyby Autor drugą część pracy nazywał częścią empiryczną, a nie praktyczną (s. 8).

Głównym problemem pracy jest określenie tego, jak młodzież szkolna rozumie sukces życiowy, jak określa determinanty jego osiągnięcia, jakie zamierza podjąć działania, aby osiągnąć sukces życiowy? Jaką rolę pełnią w tych wysiłkach wartości, w tym i wartości moralne, wreszcie jakie są jej cele życiowe i aspiracje edukacyjne? Autor próbuje opisać czynniki decydujące o osiągnięciu sukcesu życiowego, jak i czynniki utrudniające jego realizację w opinii badanej młodzieży oraz scharakteryzować posiadaną przez respondentów nadzieję podstawową (osobiście preferowałbym wyrażenie: nadzieja jako wartość podstawowa) oraz nadzieję na sukces.

Zagadnienie sukcesu życiowego jest jednym z tych obszarów badawczych, które wymagają ciągłego monitorowania i stałego eksplorowania przez wykonywanie badań empirycznych o charakterze powtarzanym, zarówno wśród młodzieży, jak i w pokoleniu ludzi dorosłych. Potrzeby, aspiracje, cele i dążenia ludzi młodych są zmienne („płynne”), a ich rozpoznanie w dynamicznych aspektach ma znaczenie nie tylko dla teorii naukowej, ale i dla praktyki, np. z perspektywy planów i strategii oświatowych i wychowawczych. Zdiagnozowany obraz opinii badanej młodzieży w zakresie rozumienia sukcesu życiowego i jego determinant ujawnił wiele istotnych faktów, które mogą mieć znaczenie jako postulaty dla instytucji społecznych, oświatowych, wychowawczych i edukacyjnych.

Pomijając szczegółową prezentację uzyskanych przez Autora wyników empirycznych, chciałbym wskazać na wyraźne przekonania respondentów, że sukces życiowy jest kreowany przede wszystkim przez samego człowieka, a nie przez czynniki usytuowane w środowisku zewnętrznym, głównie w środowisku społecznym. Przekonanie, że osiągnięcie sukcesu życiowego jest uzależnione od indywidualnego działania, zaangażowania i pracowitości, może pozytywnie motywować do jeszcze bardziej intensywnego działania na rzecz końcowego sukcesu. Inna sprawa, że młodzież szkół ponadpodstawowych nie zawsze uświadamia sobie wielorakie uwarunkowania zewnętrzne, w których żyje, i od

których zależą w dużej mierze jej sukcesy życiowe, edukacyjne i kariera zawodowa.

Interesujące są korelacje między typem szkoły a postrzeganiem przez młodzież czynników sprzyjających osiągnięciu sukcesu życiowego (uczniowie liceów ogólnokształcących i uczniowie z techników), zarówno na poziomie czynników pierwszorzędnych, jak i drugorzędnych. W osiąganiu sukcesu życiowego nie ma znaczenia ani płeć badanych ani ich preferencje polityczne. Potwierdziły się tu konstatacje socjologów wskazujących na procesy ujednolicania się wielu poglądów, opinii i postaw młodzieży w środowiskach szkolnych.

Interesujące są różnicowania opinii, poglądów i postaw młodzieży z trzech poddanych badaniom empirycznym powiatów z południowej Polski. Młodzież ucząca się w różnych miastach przejawia nieco zróżnicowany poziom aprobaty wartości, norm i aspiracji życiowych oraz dążeń do sukcesu życiowego. Autor nie tylko diagnozuje, ale i interpretuje oraz wyjaśnia konstataowane orientacje życiowe i aksjonormatywne młodzieży szkolnej. Tylko niektóre z nich mogą budzić pewne zastrzeżenia.

Recenzowane opracowanie nie obejmuje, co zrozumiałe, wszystkich wartości i norm oraz czynników będących determinantami sukcesów życiowych młodzieży szkół ponadpodstawowych w trzech wybranych miastach (Kielce, Skarżysko-Kamienna, Busko-Zdrój). Pewne dziedziny spraw zostały potraktowane szerzej, inne w węższym zakresie. W przyszłości mogą zmieniać się nie tylko same wartości i oceny oraz determinanty sukcesu życiowego, ale także struktury przekazu wartości i wzory zachowań. W związku ze zmieniającymi się warunkami społeczno-gospodarczymi i społeczno-politycznymi mogą zyskiwać na znaczeniu jedne wartości, tracić inne, powstawać nowe wartości lub zupełnie zanikać inne wartości.

Socjologowie, psychologowie i przedstawiciele innych nauk opisowych powinni ustawicznie monitorować procesy przemian w orientacjach aksjologicznych młodzieży. Z przeprowadzonych badań empirycznych wyłania się bardzo zróżnicowany obraz kondycji aksjonormatywnej młodzieży, który wzbogaca w znaczący sposób naszą wiedzę o „miękkich” aspektach życia ludzkiego, wyrażających się w aprobacie lub dezaprobatie wartości i norm, zarówno w ujęciu statycznym, jak i dynamicznym. Polskiej socjologii młodzieży jest potrzebne takie opracowanie.